

Thomas Goossens

*Jongerencriminaliteit in Maastricht en omgeving (1798-1821)**

In de eerste helft van de negentiende eeuw veranderde de maatschappelijke perceptie van criminaliteit gepleegd door jongeren. Het samengaan van het veranderde productieproces, de toenemende proletarisering en de bevolkingsmigraties met intense politieke omwentelingen plaatste jongeren centraal in het negentiende-eeuwse criminaliteitsvraagstuk.¹ De periode rond 1800 werd gekenmerkt door ernstige politiek-institutionele crisissen. In het kielzog van de Franse militaire campagnes deden zich in de Nederlanden in de periode tussen 1795 en 1830 zeker drie ingrijpende regimewisselingen voor. Eerst was er in 1795 de aanhechting bij Frankrijk van het gebied van de vroegere Oostenrijkse Nederlanden, samen met Maastricht en het Prinsbisdom Luik. Omtrent 1815 volgde de verdrijving van de Fransen en de vereniging van beide Nederlanden onder Willem I. Deze eenheid hield slechts vijftien jaren stand en in 1830 scheidde België zich af. Deze ingrijpende wijzigingen zetten het behoud van de openbare orde herhaaldelijk onder zware druk.²

In dezelfde periode verslechterde de economische toestand: het proces van proletarisering kwam aan het einde van de achttiende eeuw in een versnelling. Steeds meer mensen raakten in armoede en het aantal gezinnen dat beroep moest doen op een vorm van onderstand nam snel toe. Er was een sterke toename van het aantal zwervers, vooral jonge mensen die door het land trokken op zoek naar een inkomen. Behoeftigheid en daarmee samengaande fenomenen als bedelarij en criminaliteit namen alarmerende proporties aan. Door het grote numerieke overwicht van jongeren in de samenleving - 40 procent van de bevolking was jonger dan twintig - waren zij als groep zeer zichtbaar.³

Samen met de toenemende socio-economische en politiek-institutionele spanningen vormde dit demografische belang van jongeren de context voor een

* Deze bijdrage is gebaseerd op mijn licentiaatverhandeling: 'Dou best eenen slegte keerl'. *Delinquent gedrag bij jongeren in Maastricht en omgeving, 1795-1830* (onuitgegeven licentiaatverhandeling, Vrije Universiteit Brussel 2007).

- 1 Michelle Perrot, 'Quand la société prend peur de sa jeunesse en France, au 19e siècle', in: M. Perrot en A. Percheron (eds.), *Les jeunes et les autres: contributions des sciences de l'homme à la question des jeunes* (Vaucresson 1986) 19-28; Peter King en Joan Noel, 'The origins of "the problem of juvenile delinquency" in London in the late eighteenth and early nineteenth centuries', *Criminal Justice History* 14 (1993) 17-41; Jenneke Christiaens, *De geboorte van de jeugd-delinquent (België, 1830-1930)* (Brussel 1999); Catharina Lis en Hugo Soly, 'Jeugd, criminaliteit en sociale netwerken, veertiende-twintigste eeuw', in: C. Lis en H. Soly (eds.), *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief* (Brussel 2001) 20, 29-31.
- 2 Catharina Lis, Hugo Soly & Dirk Van Damme, *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914)* (Leuven 1985) 109-110.
- 3 Catharina Lis en Hugo Soly, *Poverty and capitalism in pre-industrial Europe* (Londen 1979) 171-175 en 202-203; Lis, Soly en Van Damme, *Op vrije voeten?*, 22-28; Perrot, 'Quand', 23; Anne Winter, *Migrants and urban change: Newcomers to Antwerp, 1760-1860* (Londen 2009) 88-89.

groeïende maatschappelijke angst ten overstaan van jongeren.⁴ Dit leidde in heel Europa tot de ontwikkeling van het concept van 'de jeugddelinquent': waar jongeren voorheen in justitiële processen niet anders behandeld werden dan volwassenen, ontstond vanaf het begin van de negentiende eeuw het denkbeeld dat jongeren een apart probleem vormden en daardoor om een aparte behandeling vroegen. 'De geboorte van de jeugddelinquent' noemde Jenneke Christiaens deze evolutie.⁵ Het gedrag van jongeren werd in toenemende mate geproblematiseerd, wat leidde tot een sterke en buitenproportionele toename van jongeren als beklaagden in de rechtbankdossiers. Hierdoor werden jongeren in de tweede helft van de negentiende eeuw letterlijk en figuurlijk apart geplaatst: er werden specifieke jeugdgevangenissen opgericht en er kwam een codificatie van een specifiek jeugdrecht.⁶

Er is betrekkelijk weinig onderzoek verricht naar de aard van de overtredingen waarvoor jongeren aan het begin van de negentiende eeuw werden vervolgd. De bestaande studies hierover spitsen zich toe op enerzijds de problematiserende betogen van maatschappelijke elites en anderzijds de ontwikkeling van jeugdstrafrecht en jeugdgevangenissen.⁷ Alleen voor de provincie Antwerpen zijn over de vervolgte criminaliteit gegevens beschikbaar, dankzij de grondige doch beperkte steekproef die Christiaens uitvoerde.⁸ Hierin werd bijzonder veel belang gehecht aan de vervolgte (rurale) vermogensdelinquentie en werd de vervolgte geweldplegingen geminimaliseerd.⁹ Ten onrechte werden de gegevens met betrekking tot de provincie Antwerpen voorgesteld als representatief voor België en de Nederlanden.

Voor welke overtredingen werden jongeren in de Maastrichtse regio vervolgd? Volgens Christiaens had de vervolgte jongerencriminaliteit in de provincie Antwerpen een uitgesproken ruraal karakter. Geldt dit ook voor het in alle opzichten veel landelijkere Limburg? Aan het begin van de negentiende eeuw woonden in Limburg twee derde van de bevolking in gemeenschappen van minder dan 1.000 inwoners. In de provincie Antwerpen was dit slechts een derde.¹⁰ Zowel

4 Perrot, 'Quand', 22-24; Catharina Lis en Hugo Soly, *Te gek om los te lopen? Collocatie in de 18e eeuw* (Turnhout 1990) 55-57. Zie ook: David Hackett Fischer, *The great wave. Price revolutions and the rhythm of history* (Oxford 1996) 238.

5 Christiaens, *Geboorte*. Zie ook: Marie-Sylvie Dupont-Bouchat, 'L'invention de la délinquance juvénile: images et réalités', in: *Mon délit? Mon origine. Criminalité et criminalisation de l'immigration* (Brussel 2001) 265; King en Noel, 'The origins', 29; Perrot, 'Quand', 20-21.

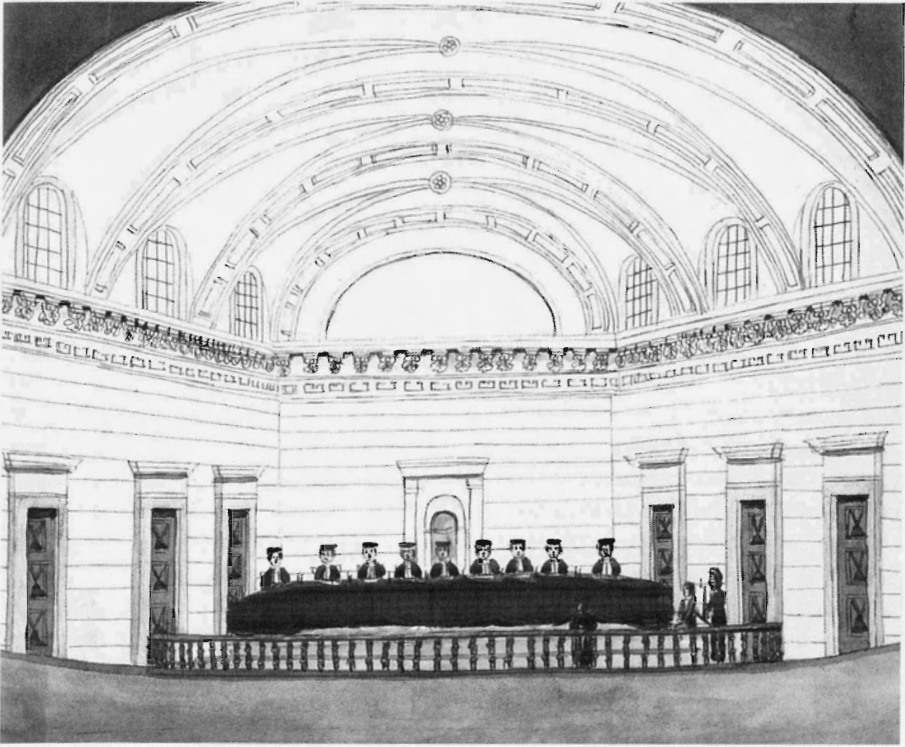
6 Christiaens, *Geboorte*.

7 Zie bijvoorbeeld: Chris Leonards, *De ontdekking van het onschuldige criminele kind. Bestrafing en opvoeding van criminele kinderen in jeugdgevangenis en opvoedingsgesticht, 1833-1886* (Hilversum 1995); Dupont-Bouchat, 'L'invention'.

8 Met vijf steekproefjaren wordt de hele negentiende eeuw overspannen.

9 Christiaens, *Geboorte*, 79-107. Christiaens vond een bijzonder hoog aantal voor geweldpleging vervolgte jongeren in het eerste jaar van haar steekproef (1800), maar wanneer zij de evolutie van de geweldplegingen bespreekt wordt net deze jaargang uit de analyse geweerd. Vergelijk tabel 2.6 en grafiek 2.9 met tabel V in: Christiaens, *Geboorte*, 101, 103 en 412-414.

10 Chris Vandenbroeke en Willy Vanderpijpen, 'Landbouw en platteland in de Zuidelijke Nederlanden 1770-1840', in: D.P. Blok e.a. (eds.), *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (Bussum 1981) 203.

De rechters in vol ornaat bijeen in de grote zittingzaal van de rechtbank aan de Minderbroedersberg te Maastricht. Rechts de verdachte, bewaakt door een gewapende politieambtenaar. Midden voor de tafel zit een getuige. Collectie RHCL.

de stad Maastricht als het omliggende platteland werden getroffen door een toenemende armoede. Omstreeks 1800 was één op vijf inwoners van Maastricht afhankelijk van bijstand, in 1830 was dit toegenomen tot één op drie. Door de regimewisseling van 1813-1815 en de misoogsten van 1816 en 1817, met hoge prijzen van voedsel en brandstof tot gevolg, hield de armoede nog meerdere jaren stand.¹¹ Leidde de toenemende armoede ook in de regio rond Maastricht tot een snel toenemend aantal vervolgingen van bedelarij en allerhande diefstallen?

Om deze vragen te beantwoorden werden de procesdossiers van de correctionele kamer van de Maastrichtse rechtbank van eerste aanleg bestudeerd. De correctionele kamer van deze rechtbank was bevoegd voor alle overtredingen waarop geen lijfstraffen of onterende straffen stonden, maar waarvoor de bestraffing

¹¹ A.J.Fr. Maenen, *Maastrichts sociaal-economische structuur tijdens de Franse tijd en het Verenigd Koninkrijk (1795-1830)* (Hasselt 1962) 5-6 en 11-15; J.C.G.M. Jansen, 'Maastricht tussen 1813 en 1850', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 101 (1986) 538-543; J.C.G.M. Jansen, 'Landbouw in en rond Oirsbeek omstreeks 1800', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 37 (1992) 14-17 en 21-35; Erwin Steegen, *Kleinhandel en stedelijke ontwikkeling. Het kramersambacht te Maastricht in de vroegmoderne tijd* (Maastricht 2006) 165.

wel een boete van drie dagen werk of drie dagen opsluiting te boven ging. Het betrof hier met andere woorden overtredingen die niet ernstig genoeg waren om voor de criminele rechtbank te worden gebracht, maar toch de jurisdictie van de lokale vrederechten te boven gingen. Concreet was deze rechtbank bevoegd voor overtredingen tegen de goede zeden, overtredingen in verband met de erediensten, beledigingen en ernstigere vormen van geweldpleging, ordeverstoring, bedelarij en landloperij, oproer en samenscholing en het openhouden van speelhuizen en oplichterij: ideaal voor een studie naar jongeren-criminaliteit.¹²

De procesdossiers zijn de schriftelijke weerslag van het onderzoek dat door de Officier van Politie werd gevoerd. Helaas boden de onderzochte dossiers nagenoeg geen inzicht in de wijze waarop het proces werd geïnitieerd: werden de delicten opgespoord door veldwachters of andere politieambtenaren, of werden zij aangegeven door slachtoffers? Zodra de Officier van Politie op de hoogte was van een gepleegde overtreding, was het zijn taak om samen met de plaatselijke vrederechter betrokkenen te ondervragen om zo de ware toedracht van de feiten aan het licht te brengen.¹³ De procesdossiers geven derhalve een gedetailleerd beeld van de context waarin de overtredingen waren begaan.

Uiteraard geven de procesdossiers alleen gegevens over de officieel vervolgde criminaliteit. Een groot aantal overtredingen werd niet vervolgd door een rechtbank. Ofwel werden deze misdrijven geduld en dus niet aangegeven, ofwel werden zij informeel, dat wil zeggen door de gemeenschap zelf, 'berecht'. De omvang van dit *dark figure* is moeilijk te achterhalen. Duidelijke cijfers hieromtrent zijn er niet, maar de meest betrouwbare schattingen liggen tussen één officieel vervolgde overtreding per vijf à tien gepleegde overtredingen. Dit cijfer is van zeer diverse factoren afhankelijk, zoals de aangiftebereidheid, de mate waarin een bepaalde overtreding werd geproblematiseerd en de efficiëntie van de vervolgende instanties, om er slechts enkele te noemen.¹⁴

De procesdossiers van de correctionele kamer van de rechtbank van eerste aanleg te Maastricht werden aan de hand van een steekproef systematisch geanalyseerd. De onderzochte jaren zijn 1798, 1801, 1804, 1807, 1810 en 1813 voor de Franse tijd en 1817 en 1821 voor de periode van het Verenigd Koninkrijk. De overgangsjaren tussen het Hollands en het Frans bewind werden vermeden. Het aantal vervolgingen steeg spectaculair na de Franse tijd (zie hieronder). Daardoor kon met een beperkter aantal steekproefjaren dan in de Franse tijd een vergelijkbaar aantal delinquenten worden opgenomen. In totaal leverde dit respectievelijk 176 en 232 beklagden jonger dan 25 jaar op, dit wil zeggen

12 Conny Devolder, *De verenigde departementen onder Frans bewind: de constitutionele instellingen van het directoire* (Brussel 1997) 247; Prosper Poulet, *Les institutions françaises de 1795 à 1814* (Brussel 1907) 118-121.

13 Voor de procedure voor de correctionele kamer van de rechtbank van eerste aanleg, zie ook: Lode Van Outrive, Paul Ponsaers en Yves Cartuyvels, *Les polices en Belgique. Histoire socio-politique du système policier de 1789 à nos jours* (Brussel 1991) 8; Devolder, *Verenigde departementen*, 228-229. Zie in dit verband ook: Christiaens, *Geboorte*, 82-84.

14 D.J. Noordam, 'Strafrechtspleging en criminaliteit in Delft in de vroeg-moderne tijd', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 15 (1989) 214; Peter King, *Crime, Justice, and Discretion in England 1740-1820* (Oxford 2000) 11.

een totaal van 408 jongeren die correctioneel werden vervolgd. Geografisch werd de steekproef beperkt tot de kantons van het gerechtelijk arrondissement Maastricht, gelegen in het huidige Nederlands-Limburg.

De stad Maastricht telde tijdens deze periode om en nabij de 18.000 inwoners. Op het omliggende platteland waarop dit onderzoek betrekking heeft, woonden er naar schatting 57.000.¹⁵ Het garnizoen van Maastricht telde aan het begin van de negentiende eeuw gemiddeld 2.000 à 3.000 manschappen. In 1813 bereikte de militaire aanwezigheid een hoogtepunt met ruim 6.000 militairen. In de periode van het Verenigd Koninkrijk werd de omvang van het garnizoen drastisch teruggeschroefd. Tussen een zesde en een derde van de Maastrichtse bevolking bestond uit soldaten. De grote fluctuaties in de omvang van het Maastrichtse garnizoen hadden grote invloed op de stabiliteit van de werkgelegenheid. De directe nabijheid van tussen de 3.000 en 6.000 jonge mannen is niet onbelangrijk in een studie naar delinquent gedrag bij jongeren.¹⁶

Het definiëren van 'jeugd' is geen sinecure. Het verschil tussen biologische, culturele, juridische en burgerlijke volwassenheid is vaak zeer groot en totaal anders gedefinieerd. Met 'jeugd' wordt doorgaans de fase bedoeld die ligt tussen de kindertijd en het moment waarop men het ouderlijk huis verlaat om te trouwen en een eigen gezin te stichten. Aan het begin van de negentiende eeuw gebeurde dit laatste pas zeer laat, gemiddeld tussen de 27 en 30 jaar. Op deze leeftijd kan bezwaarlijk nog van 'jeugd' worden gesproken. In de Maastrichtse weeshuizen mochten jongeren verblijven tot de leeftijd van 21 jaar.¹⁷ De juridisch-strafrechtelijke volwassenheid werd in het revolutionaire recht vastgelegd op zestien jaar.¹⁸ In dit onderzoek werden vervolgte personen tot vijftientig jaar in het onderzoek betrokken. Deze keuze is arbitrair en dient alleen om een vast omliggende categorie te kunnen hanteren.

De vervolgte overtredingen werden in vier categoriën onderverdeeld (tabel 1). De drie voornaamste zijn: vermogensdelicten, geweldpleging, en bedelarij en landloperij. Deze zullen verderop in de tekst uitvoerig worden besproken. De overige overtredingen zijn samengebracht in één restcategorie. Het betreft onder meer een geval van 'rammelen', het maken van ketelmuziek voor het huis van twee hertrouwde Maastrichtenaren. In de periode van het Verenigd Koninkrijk werd het weigeren van de dienstplicht voor de Nationale Militie vervolgd door de correctionele rechtbank. De vervolging van deze dienstweigeraars leidde tot het hoge aantal vervolgingen in de restcategorie in het jaar 1817. Verder was er een geval van ontsnapping uit het bedelaarsgesticht, twee verkeersovertredingen en vijf gevallen van vervolgingen voor medeplichtigheid.

15 P.J.H. Ubachs en I.M.H. Evers, *Ongewilde revolutie, Limburgs Maasland onder Frankrijk (1794-1814)* (Maastricht 1994) 10; Rijksarchief Limburg (RAL) Frans archief (FA): 512 - Levée Ordinaire 1810.

16 Maenen, *Maastrichts*, 5, 11 en 15; Steegen, *Kleinhandel*, 165.

17 B.P.A. Gales et al., *Het burgerlijk armbestuur. Twee eeuwen zorg voor armen, zieken en ouderen te Maastricht 1796-1996* (Maastricht 1997) 29.

18 Zie in dit verband: Jean-Claude Vimont, 'Des coupables aux victimes, l'archéologie de l'identité du mineur délinquant au XIXe siècle', in: J.-C. Vimont (ed.), *Jeunes, déviances et identités - XVIIIe-XXe siècle* (Rouen 2005) 36-39.

	1798	1801	1804	1807	1810	1813	1817	1821	Totaal
Vermogensdelicten	6 28,6%	12 44,5%	6 40%	15 40,5%	11 61,1%	16 27,6%	42 35,3%	32 28,3%	140 34,3%
Maastricht	4	10	1	7	8	12	15	9	
Platteland	2	2	1	6	3	2	24	19	
(geen info)			4	2		2	3	4	
Geweldpleging	10 47,6%	13 48,1%	6 40%	20 54,1%	2 11,1%	39 62,2%	29 24,4%	52 46%	171 41,9%
Maastricht	5	1	1	12	1	23	10	34	
Platteland	3	7	5	5	1	15	21	23	
(geen info)	2	5		3		1		3	
Bedelarij/ Landloperij	4 19%	2 7,4%	3 20%	2 5,4%	4 22,2%		10 8,4%	15 13,3%	40 9,8%
Andere^a	1 4,8%				1 5,6%	3 5,2%	38 31,9%	14 12,4%	54 13,2%
Totaal	21 100%	27 100%	15 100%	37 100%	18 100%	58 100%	119 100%	113 100%	408 100%

Tabel 1. Vervolgde minderjarigen in Maastricht en omgeving per steekproefjaar

a: Rammelen, ontlopen van de militaire dienstplicht (1817 en 1821); ontsnapping, verkeersovertreding en medeplichtigheid

Enkele soorten van overtredingen zijn opvallend afwezig in de procesdossiers. Vervolgingen wegens het verstoren van de openbare orde kwamen bijzonder weinig voor. Bijna alle gevallen van (nacht)lawaaï waren vechtpartijen tussen klanten van een plaatselijk cabaret. Zij werden daarom vervolgd voor geweldpleging en niet voor ordeverstoring. Ook de afwezigheid van iedere vorm van zedendelicten is opvallend. Juist voor een garnizoensstad is het aannemelijk dat zedendelicten veel voorkwamen. Waarom er geen zedendelicten werden vervolgd door de correctionele rechtbank is niet duidelijk. Vast staat dat deze overtredingen niet door de vrederechter noch door de criminele rechtbank werden vervolgd.

Toenemende vervolging

In de laatste drie steekproefjaren is er een duidelijke stijging van het aantal vervolgde minderjarigen waar te nemen (tabel 1). Uit het onderzoek van Christiaens met betrekking tot de provincie Antwerpen bleek dat het aandeel van jongeren onder de correctioneel vervolgden daar gedurende de negentiende eeuw buitenproportioneel toenam. Uit haar onderzoek bleek dat het aandeel van minderjarigen in de Antwerpse procesdossiers tussen 1800 en 1830 toenam van één per tien naar één per drie.¹⁹ Peter King stelde vast dat er ook in Engeland tussen 1780 en 1830 sprake was van een buitenproportionele toename van het

¹⁹ Christiaens, *Geboorte*, 75.

aantal jongeren onder de gevonnenen. Voornamelijk binnen de steden werden jongeren in toenemende mate door officiële instellingen vervolgd.²⁰

Moet ook de toename van het aantal vervolgte jongeren in het arrondissement Maastricht in deze context worden begrepen? Een kwart van de dossiers van de correctionele rechtbank van Maastricht had betrekking op minderjarigen en deze verhouding bleef in de bestudeerde periode stabiel (tabel 2). Ondanks de verviervoudiging van het aantal procesdossiers tussen 1798 en 1821 was er geen sprake van een buitenproportionele toename van het aantal vervolgte jongeren. De betrokkenheid van personen jonger dan vijftientig jaar in de gevoerde processen schommelde rond één op vier à vijf.

De toename van het aantal vervolgingen kan worden verklaard door een algemene tendens tot problematisering van de rol van bepaalde groepen in de samenleving door maatschappelijke elites. De onderzochte periode werd gekenmerkt door ingrijpende en frequente politieke en institutionele verschuivingen. De instabiliteit die hierdoor werd veroorzaakt deed de repressie van normoverschrijdend gedrag toenemen.²¹ Daarmee hing samen dat het nieuw geïntroduceerde Franse revolutionaire strafrecht een sterk repressief karakter had. Hierdoor kwam een groter aantal overtredingen binnen het bereik van de officiële rechtspraak, wat het toenemend aantal vervolgingen kan verklaren.²²

Met de annexatie van de Zuid-Nederlandse departementen bij Frankrijk in 1795 werd ook het Franse revolutionaire strafrecht ingevoerd. Voor de correctioneel vervolgte overtredingen en straffen was de *Code Pénal* uit 1791 van kracht. Het verlichte karakter van deze strafwet had voornamelijk betrekking op de wijze van bestraffing: lijf- en ontterende straffen werden geweerd en vervangen door de gevangenisstraf. De *Code* uit 1791 bleef van kracht tot ruim vijftien jaar later de napoleontische *Code Pénal* werd ingevoerd (18 juni 1811). Deze herziene strafwet

	1798	1801	1804	1807	1810	1813	1817	1821
Aantal procesdossiers	89	68	73	93	63	174	285	306
Aantal procesdossiers met minderjarige	23	13	16	31	15	35	63	83
Ratio (in %)	25,8	19,1	21,9	33,3	23,8	20,1	22,1	27,1

Tabel 2. Procesdossiers aangebracht bij de correctionele rechtbank van Maastricht per jaar

- 20 Peter King, 'The rise of juvenile delinquency in England 1780-1840: changing patterns of perception and prosecution', *Past and Present* 160 (1998) 116 en 126-128.
- 21 Van Outrive e.a., *Les polices*, 10-16; Clive Emsley 'The nation state, the law and the peasant in nineteenth-century Europe', in: X. Rousseaux en R. Levy (eds.), *Le pénal dans tous ses états. Justice, états et sociétés en Europe (XIIe-XX siècles)* (Brussel 1997) 153; Romain Vanlandschoot, *Sluit ze op... Jongeren in de criminaliteit 1400 tot nu* (Leuven 2008) 142.
- 22 Fred Stevens, 'Il y aura un code pour tout le royaume. La codification du droit pénal dans le territoire de la Belgique et des Pays-Bas (1781-1835)', in: X. Rousseaux, M.-S. Dupont-Bouchat en C. Vael (eds.), *Révolutions et justice pénale en Europe. Modèles Français et traditions nationales (1780-1830)* (Parijs 1999) 81-82; Leonards, *Ontdekking*, 32-37.

was op vele vlakken een terugkeer naar het Ancien Régime: zij was strenger en repressiever. Zo werden bijvoorbeeld voortaan medeplichtigen behandeld als daders en een poging tot misdrijf werd gelijkgesteld aan het misdrijf zelf. Op grond van artikel 66 konden jongeren onder de zestien jaar nog steeds aan een bestraffing ontsnappen, maar de totale onschuld van kinderen jonger dan zeven jaar werd afgeschaft.²³

Om de uitvoering van de nieuwe strafwet te garanderen werden de politiediensten uitgebouwd. Het doel was het bewaken van de openbare orde in de tumultueuze periode van revoluties. Hiervoor werd de *Gendarmerie Nationale* opgericht. Deze was zeer repressief en voornamelijk actief op het platteland. Zij stond in voor het garanderen van eigendomsrechten en het intomen van bedelarij en landloperij.²⁴ Vanwege hun repressieve optreden was de houding van de bevolking ten opzichte van deze politiediensten zeer vijandig.²⁵ Het strengere strafrecht en de intensivering van de opsporingen zijn zonder twijfel de voornaamste verklaringen van het toenemende aantal vervolgingen in de steekproef.

Het duurde echter enige tijd voordat de diepgaande vernieuwingen daadwerkelijk resultaat opleverden. Daarvan getuigen de lage vervolgingsratio's in de eerste jaargangen van de steekproef. Ook de functionarissen van het Franse regime vonden dat de werking van de politiediensten en het gevangeniswezen te wensen overliet.²⁶ Departementscommissaris Girard klaagde in zijn verslagen aan de *Ministre de la Police Générale* meermaals dat zijn ondergeschikten niet optraden tegen de landlopers die door het departement trokken. Ook wilden de politieambtenaren 'par mauvaise volonté' niet optreden tegen verscheidene kleinere vergrijpen, zoals het ontvreemden van droog hout uit hagen.²⁷

Ook de aangiftebereidheid speelde mogelijk een rol. Of de processen werden geïnitieerd door een openbaar ambtenaar of door de slachtoffers zelf viel slechts zelden uit de procesdossiers op te maken. Maar de bereidheid van de bevolking om leden van de eigen gemeenschap uit te leveren aan de Franse bezetter was

23 Tom Van Tichelen, *Misdaad en strafte Antwerpen in de Franse tijd* (Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven 2000) 46-49; Leonards, *Ontdekking*, 32-37.

24 C. Fijnaut, *Opdat de macht een toevlucht zou zijn? Een historische studie van het politieapparaat als politieke instelling* (Antwerpen 1979) 845; Van Outrive e.a., *Les polices*, 9-16; Emsley, 'The nation', 153-154; M.G. Spiertz, *Maastricht in het vierde kwart van de 18e eeuw. Kerkelijke, politieke en sociale verhoudingen* (Assen 1964) 99-100; Vanlandschoot, *Sluit ze op*, 140-143.

25 Clive Emsley, *Gendarmes and the state in nineteenth-century Europe* (Oxford 1999) 155-156.

26 P.J.H. Ubachs, 'De vrederechter in het departement Nedermaas 1796-1801', in A.M.J.A. Berkvens en A.F. Gehlen (eds.), *Van verminkingsstraf tot vrederechter. Opstellen ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van de Werkgroep Limburgse rechtsgeschiedenis (1980-2000)* (Maastricht 2000) 234 en 239-240; Ubachs en Evers, *Ongewilde*, 44; L. Roppe, G. Panhuysen en E. Nuyens (eds.), *De décadaire, resp. maandelijks, rapporten van de commissarissen van het directoire exécutif in het departement van de Nedermaas 1797-1800* (Maastricht 1956) 226, 90-91; 'Rapport van 20 juli 1798', in: H. Balien (ed.), *De rapporten van de kantoncommissarissen (1797-1800). Deel II: Tongeren* (Hasselt 1972) 56.

27 *Verslag van Girard aan de Ministre de la police generale, 1 ventôse an VI*, in: Roppe (e.a.) (eds.), *De décadaire*, 226; H.A. Kamphuis, 'Een plattelandsdelict te Heer nabij Maastricht omstreeks 1800 en de onmacht der gezagsdragers', in: Berkvens en Gehlen (eds.), *Verminkingsstraf*, 249-253.

niet groot, zeker wanneer het kinderen en jongeren betrof. Zo saboteerden de kantoncommissaris samen met enkele burgemeesters de loting voor de legerdienst in Achel zodanig dat de eigen jeugd werd gevrijwaard van dienstplicht in het Franse leger.²⁸ In Heer werd in 1799 de Maastrichtse commissaris van de politie overvallen en ernstig verwond om hem zo te verhinderen op te treden tegen inwoners van de gemeente.²⁹ Vanwege de slechte verhouding met de Fransen en hun nieuwe en onbekende rechtspraak greep men waarschijnlijk snel naar een informele wijze van conflictbeslechting. Een groot aantal officieus vervolgdde misdrijven kan de relatief lage vervolgingsgraad tijdens de eerste jaargangen van de steekproef verklaren.

De stijging van het aantal vervolgingen in de jaren daarna kan erop wijzen dat de hierboven gesignaleerde problemen in de periode van het Verenigd Koninkrijk werden verholpen. De sterke stijging van de vervolgingsratio's doet dat in ieder geval vermoeden. Vanaf 1815 werd in toenemende mate getracht de rechtspraak in het Nederlands te laten verlopen, waardoor de rechtspraak plaatsvond in een taal die voor grote delen van de bevolking beter verstaanbaar was dan het Frans.³⁰ De houding ten aanzien van de marechaussee, de opvolger van de gendarmerie, bleef echter zeer vijandig.³¹ Aan het strafrecht veranderde in de eerste jaren van het Verenigd Koninkrijk niets. Willem I wilde terug naar het mildere *Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland* uit 1809 maar door het verzet van de Zuid-Nederlandse vertegenwoordigers bleven concrete veranderingen uit. Dat de toename van het aantal vervolgingen pas aanvangt na de invoering van de napoleontische *Code Pénal* in 1811 maakt het aannemelijk dat de verharding van de strafwetgeving de voornaamste factor was.³² Dat openbare ambtenaren en politie competentier werden lijdt eveneens geen twijfel. In 1835 was de Belgische minister van Justitie trots mee te mogen delen dat de toename van het aantal correctionele vervolgingen, zoals deze naar voren kwamen uit de statistieken, slechts mogelijk waren door de verbetering van de politiediensten.³³

De toenemende officieel vervolgdde criminaliteit gepleegd door jongeren in Maastricht en omgeving heeft dus geen eenduidige verklaring. Dat de aangiftebereidheid toenam tijdens het Verenigd Koninkrijk lijkt aannemelijk, maar vooral de intense problematisering en toenemende repressie, samen met het verder uitbouwen van politiediensten en gevangeniswezen, deden de geregistreerde criminaliteit toenemen. Het zeer repressieve napoleontische strafrecht heeft een doorslaggevende invloed gehad op de vervolgdde criminaliteit. In deze

28 M. Bussels, *Over de conscriptie onder het Frans bewind* (Hasselt 1959) 5.

29 Kämpfuis, 'Plattelandsdelict', 268-269.

30 M.C.A. Kessels-Van der Heyden, *Maastricht, Maastricht, Mestreech. De taalverhoudingen tussen Nederlands, Frans en Maastrichts in de negentiende eeuw* (Halversum 2002) 88-95; Ubachs en Evers, *Ongewilde*, 160; Winifred Ubachs, *Van tricolore tot driekleur. Maastricht 1814-1815* (Hasselt 1962) 3-28.

31 Van Oustrive e.a., *Les polices*, 18.

32 Leonards, *Ontdekking*, 34; Stevens, 'Il y aura', 81-82; Van Oustrive e.a., *Les polices*, 21.

33 Axel Tixhon, 'La statistique de la peur: les enquêtes sur la criminalité en Belgique (1830-1914)', in: *Mon délit? Mon origine. Criminalité et criminalisation de l'immigration* (Brussel 2001) 283-284.

Een unieke foto gemaakt rond 1910, die laat zien hoe een verdachte op de Boschstraat in Maastricht door de plaatselijke koddebeier wordt opgebracht naar het politiebureau op de Markt. Dat zal een eeuw eerder waarschijnlijk net zoveel opschudding veroorzaakt hebben. Collectie RHCL.

periode wees echter niets op een buitenproportionele toename van het aantal vervolgde minderjarigen.

Bedelarij en landloperij

Le vagabondage et la mendicité s'exercent avec une audace et une impudence, [...] les bandes de mandiants valides [...] parcourent les campagnes et demandent l'aumône en menaçant,

schreef departementscommissaris Girard in september 1798.³⁴ Het aantal bedelaars en landlopers dat door de regio rond Maastricht trok was tijdens de eerste jaren van het Franse bewind zeer hoog. Dit was volgens de tijdgenoten vooral te wijten aan de hoge werkloosheid ten gevolge van slechte economische omstandigheden.³⁵ Deze mobiele groep bestond in hoofdzaak uit jongeren, op zoek naar werk en opleiding.³⁶

34 *Rapport over fructidor an 6. (18/08/1798 – 16/09/1798)*, in: Roppe (e.a.) (eds.), *De décadaire*, 170. [Vertaling: Landloperij en bedelarij doen zich voor op zulk een onbeschaamde en brutale wijze, [...] bendes van valide bedelaars [...] doorkruisen het platteland en vragen al dreigend aalmoezen.]

35 *Verslag van Girard*, 226; Maenen, *Maastrichts*, 6; Ben Gales, *Delven en slepen. Steenkoolmijnbouw in Limburg: techniek, winning en markt gedurende de achttiende en negentiende eeuw* (Maastricht 2004) 143-144; Steegen, *Kleinhandel*, 161-165.

36 Winter, *Migrants*, 88-89; Vanlandschoot, *Sluit ze op*, 142; Perrot, 'Quand', 20-22.

Maar niet alleen de economische toestand zorgde in het laatste decennium van de achttiende eeuw voor een verhoogde mobiliteit onder de bevolking. Opgejaagd door de naderende Fransen probeerden veel vluchtelingen via Maastricht de revolutionairen te ontlopen. Volgens M.G. Spiertz werd de druk op de bevolking hierdoor zo groot, dat de vraag vanuit de bevolking naar een strenger beleid ten aanzien van deze vluchtelingen groeide.³⁷ Na de eeuwwende verbeterde de situatie. De economie herleefde en de werkloosheid en de afhankelijkheid van de armenzorg daalde.³⁸ Maar de voorspoed duurde niet lang. Vanaf 1813, toen de kansen van Napoleon begonnen te keren, nam de instabiliteit weer toe. Na 1815 keerde de politieke rust weliswaar terug, maar hoge prijzen voor voeding en brandstoffen hielden de regio nog enkele jaren in haar greep. De situatie werd nog erger door de misoogsten van 1816 en 1817, waardoor de prijzen van levensmiddelen sterk stegen.³⁹

De middelen om het probleem van landloperij en bedelarij aan te pakken ontbraken echter. De meeste *gendarmes* en vrederechters waren niet geneigd hard op te treden tegen deze doornen in het oog van het departementale bestuur. Ook het prille gevangeniswezen belemmerde doeltreffende maatregelen. Veel gemeenten beschikten niet over huizen van bewaring, waardoor gearresteerden de benen namen nog voor het tot een proces kwam.⁴⁰ Uit de studie van de procesdossiers blijkt dat tegen landloperij en bedelarij slechts weinig werd ondernomen. Het relatief lage aantal vervolgingen voor bedelarij en landloperij is opvallend. Slechts 9,8 procent van de jongeren die voor de correctionele rechtbank kwamen, werd voor deze delicten vervolgd.

Waarom werden deze jongeren dan wel vervolgd door de correctionele rechtbank, afgezien van de waarschijnlijk grote groep die erin slaagde een officiële vervolging te ontlopen? Volgens een circulaire van de minister van Justitie uit 1804 moesten alle opgepakte landlopers en bedelaars door de correctionele rechtbank worden vervolgd. Jongeren onder de zestien mochten volgens de letter van de wet niet worden opgepakt voor het vagebonderen.⁴¹ In de praktijk maakte dit slechts weinig indruk: een kwart van de vervolgte jongeren voor bedelarij en landloperij was zestien jaar of jonger, ook na de circulaire van 1804.

Vervolging vond wel plaats als bedelarij samenging met andere overtredingen. Zo werd de vierentwintigjarige Hendriens Blenkers verklikt door een dame die zich door deze bedelaar ernstig bedreigd voelde. Hendriens werd gevonnist voor bedelarij en geweldpleging.⁴² Maar dit was een uitzonderlijk geval. Slechts vijf van de veertig vervolgte bedelaars werden voor meer dan alleen het bedelen gevonnist.

37 Spiertz, *Maastricht*, 99-100.

38 Ubachs en Evers, *Ongewilde*, 93; Maenen, *Maastrichts*, 6-7.

39 Nicole Haesenne-Peremans, *La pauvreté dans la région liégeoise à l'aube de la révolution industrielle. Un siècle de tension sociale (1730-1830)* (Parijs 1981) 249-252; Ubachs en Evers, *Ongewilde*, 93-94.

40 *Verslag van Girard*, 226; Ingrid Evers, 'Het begin van een gevangeniswezen in het departement Nedermaas', in: A.M.J.A. Berkvens en Th.J. Van Rensch (eds.), *Worát voor recht gehalden. Opstellen ter gelegenheid van vijftig jaar Werkgroep Limburgse Rechtsgeschiedenis (1980-2005)* (Maastricht 2005) 356.

41 Vanlandschoot, *Sluit ze op*, 145.

42 RHCL/RAL, *Nieuwe Rechterlijke Archieven* (verder NRA): 937 procesdossier Dehing.

Van de 31 vervolgde bedelaars die een vaste woonplaats konden opgeven, werden er 25 opgepakt buiten het kanton van herkomst. Voor nieuwkomers duurde het vaak zeer lang voordat zij als volwaardig lid van de gemeenschap werden aangezien. Van hen werd minder getolereerd en zij kwamen daardoor sneller in aanraking met de formele rechtspraak.⁴³ Zo verliep het ook voor Theresia Guillaume en Anna Catharina Braun. Zij woonden en werkten reeds enkele jaren in Maastricht, maar toen de meisjes op 29 januari 1821 opgepakt werden voor bedelarij, werd meteen nota genomen van het feit dat beiden niet in Maastricht geboren waren: het feit dat zij *niet van hier* waren bleef belangrijk.⁴⁴ Bedelende jongeren uit de eigen gemeenschap in en rond Maastricht, met hoeveel zij ook waren, hadden een veel grotere kans om geduld te worden dan jongeren uit andere regio's.

Ondanks de problematisering van bedelarij en landloperij door departements- en kantoncommissarissen bleef een doelgerichte aanpak van deze delicten uit. Gendarmes en vrederechters weigerden op te treden, en een degelijke infrastructuur, zoals huizen van bewaring, ontbrak. De meeste bedelaars werden niet opgepakt of in geval van arrestatie, niet lang vastgehouden. Bedelarij en landloperij kenden geen rechtstreeks slachtoffer en de veroordeelden waren zelden of nooit in staat de opgelegde boete of proceskosten te betalen. Hierdoor was het vervolgen van bedelaars en landlopers geen prioriteit voor de vrederechters en politionele ambtenaren.

Vermogensdelicten

Historici zijn unaniem over het belang van vermogensdelicten in het proces van problematisering en criminalisering dat zich voltrok in de eerste helft van de negentiende eeuw. Voor continentaal Europa geldt dit vooral op het platteland, maar voor Engeland betoogde Peter King dat vermogensdelicten in de eerste plaats stedelijke overheden zorgen baarden.⁴⁵ In de regio rond Maastricht bracht de Franse Revolutie het omheinen en privatiseren van gemene gronden in een stroomversnelling. Veel pachters verloren hun voordelige pachtcontracten die zij reeds generaties lang bezaten, ten gevolge van het afschaffen van kloosters en het aan banden leggen van adellijk grondbezit. Dit leidde vaak tot bijzonder hevig verzet. De toegang tot de gronden werd geblokkeerd zodat de nieuwe eigenaren hun grond niet konden verpachten en van de nieuwe pachters werden werktuigen beschadigd en oogsten vernietigd. Vooral vrouwen en kinderen werden getroffen door deze privatiseringen, omdat zij gewoon waren het gezins-inkomen aan te vullen door bijvoorbeeld het naoogsten of het sprokkelen van hout.⁴⁶ Zoals Christiaens het verwoordde, vormde

43 Lis en Soly, 'Jeugd', 16-17; David Cohen en Eric A. Johnson, 'French criminality: urban-rural differences in the nineteenth century', *Journal of interdisciplinary history* 12 (1982) 485-487.

44 RHCL/RAL NRA: 967 procesdossier Guillaume.

45 Arlette Farge, *Vivre dans la rue à Paris au XVIIIe siècle* (Parijs 1992) 124; Christiaens, *Geboorte*, 79 en 99-101; King, 'Rise', 122.

de afschaffing van de feodale heerlijke rechten, de afpaling van de gronden en de verdeling, verkoop en/of ontginning van de gemene gronden de achttiende-eeuwse context die van elke sprokkelaar een dief maakte.⁴⁷

Haar onderzoek in de provincie Antwerpen toonde aan dat tussen 1800 en 1830 het aantal vervolgte minderjarigen voor rurale vermogensdelicten steeg van respectievelijk 2 naar 111, oftewel van 5,5 tot 53,6 procent van het totaal aantal vervolgte minderjarigen. De vervolging van de zogenoemde 'plattelandsdelicten' nam tijdens de eerste decennia van de negentiende eeuw exponentieel toe. Daardoor stond dit soort delicten centraal in de negentiende-eeuwse debatten over de jongerencriminaliteit.⁴⁸

De prefect van het departement Nedermaas probeerde in zijn verslag aan de staatsraad uit 1802 dergelijke problemen te minimaliseren. 'Les délits ruraux sont en petit nombre', schreef hij. In hetzelfde verslag gaf de prefect wel aan dat particulieren over eigen veldwachters beschikten om hun eigendommen te bewaken.⁴⁹ Slechts één jaar vóór het opstellen van dit verslag had de kanton-commissaris van Rolduc aan het departementale bestuur laten weten dat plattelandsdelicten in zijn rechtsgebied zeer veel voorkwamen. De *gardes champêtres* en vrederechters lieten echter na hiertegen op te treden.⁵⁰ Toen ruim twee decennia later de schout van Voerendaal op 13 december 1820 de tienjarige Elisabeth Vliegen had betrappt op het sprokkelen van hout, bevestigde hij een briefje met de volgende tekst aan het proces-verbaal dat hij naar de correctionele kamer van Maastricht zond:

Hier nevens hebbe d'eer aan u meldens te doen geworden proces verbaal over een begaanen diefstal van hout, hoewel van wynig belang, hebbe ik geoordeeld, daar diengelijke diefstallen zo frequent zyn, dat door de bestraffing van een derselven daar aan paal en perk gesteld wierde.⁵¹

In grafiek 1 zijn de vervolgte vermogensdelicten opgesplitst per locatie en weergegeven per 10.000 inwoners. Meteen valt op hoe weinig de in rurale omgeving gepleegde diefstallen wegen op het totaal van de vervolgte vermogenscriminaliteit. Vooral binnen de muren van Maastricht werd een steeds toenemend aantal vermogensdelicten vervolgd. Toch lijken de vervolgingen op het platteland het spectaculairst te zijn gestegen. Tussen 1813 en 1817 was dit aantal gestegen

46 J. Grauwels, *De code rural in het departement van de Neder-Maas* (Hasselt 1980) 22; Kamphuis, 'Plattelandsdelict', 250-252; Timothy Shakesheff, *Rural conflict, crime and protest. Herefordshire, 1800 to 1860* (Suffolk 2003) 113-114.

47 Christiaens, *Geboorte*, 84.

48 *Ibidem*, 80-81 en 99-101. Voor vrouwen steeg de vervolging van deze soort overtredingen van 11 in 1810 naar 107 in 1830, oftewel van 15,1 procent tot 46,3 procent van het totaal aantal vervolgte vrouwen in de provincie Antwerpen. Zie ook: Farge, *Vivre*, 124; King, 'Rise', 122.

49 'Statistiek. Het departement Nedermaas in 1802', *De Maasgouw* 3:153 (1881) 601.

50 RHCL/RAL FA: 4300 – Rapport Offergelt (Rolduc): 5 *thermidor an 7* (23 juli 1799).

51 RHCL/RAL NRA: 972 procesdossier Vliegen.

Voerendaal den 13ten 1840

Mijn mevens hebbe d' u van Uw Welddgest. te doen geworden
Proces verbaal over een bequaamen diefstal van brood, hoewel
van weinig belang, hebbe ik geoordeeld, daarvan d' aangezichte
diefstalLEN te frequent zijn, dat door de bestraffing van een
derwelken, dan aan staal en poenb. gesteld wurde.

Jan Schout den Gemeente
V. Paasbeugis

Het briefje van de schout van Voerendaal uit het procesdossier van de 10-jarige Elisabeth Vliegen. De schout was van mening dat Elisabeth, ondanks haar leeftijd en het geringe belang van haar 'misdaad', ten voorbeeld moest worden gesteld. Archiefcollectie RHCL.

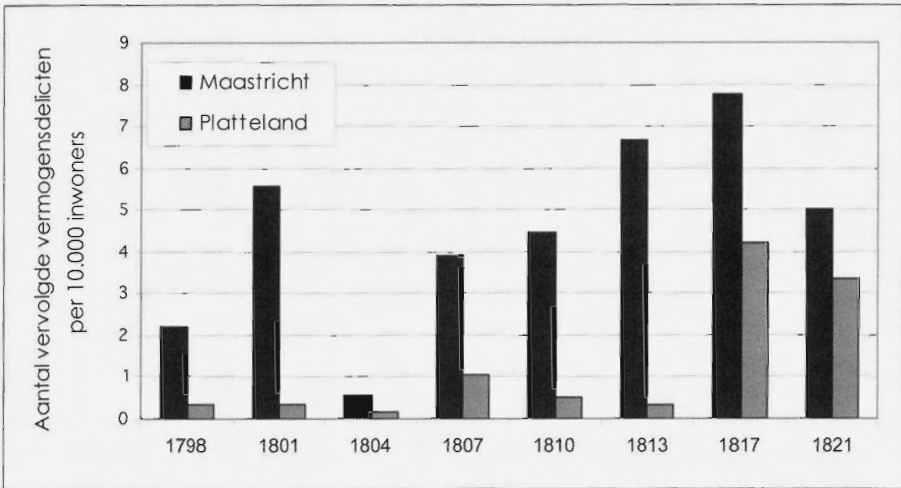
met factor tien! Wanneer de cijfers in de steekproef in absolute eenheden worden uitgedrukt, overtreffen de vervolgingen op het platteland deze binnen de muren van Maastricht.

Er kunnen twee verklaringen worden geformuleerd voor deze toename van het aantal vervolgte vermogensdelicten. Ten eerste was er de ingrijpende crisis van 1816-1817, met als gevolg bijzonder veel werkloosheid en hoge prijzen voor voeding en brandstof.⁵² Dat deze crisis leidde tot een verhoging van het werkelijk aantal gepleegde misdrijven lijkt voor de hand liggend. Dit is echter een zeer eenzijdige verklaring en was alleen van toepassing op een minderheid van de bevolking. Doorslaggevender was het uitbouwen van de *gendarmerie nationale* en later de *marechaussee*. Deze sterk repressieve politiediensten waren vooral gericht op de ordehandhaving op het platteland, terwijl de stedelijke politiediensten vaak onderbemand bleven.⁵³ In rurale context was het eenvoudiger om een overtreding te begaan uit het zicht, iets dat in de drukke stad veel moeilijker was. De vervolging van diefstal op het platteland was daarom veel meer dan in de stad afhankelijk van de opsporingsactiviteiten van de gendarmerie en de lokale vrederechters.

De tegenstellingen tussen gevestigden en buitenstaanders speelde bij de vervolging van vermogensdelicten een minder belangrijke rol dan bij de vervolging van bedelarij en landloperij. Van de vervolgte vermogensdelinquenten werd 77 procent vervolgd voor een misdrijf gepleegd binnen de eigen gemeenschap. In de rurale regio's bedroeg het aandeel vervolgd voor feiten gepleegd binnen de eigen gemeenschap 70 procent.

52 Haesenne-Peremans, *Pauvreté*, 250-252; Maenen, *Maastrichts*, 10.

53 Emsley, 'Nation state', 153; Van Outrive e.a., *Les polices*, 10-16.

Grafiek 1. Vervolgving vermogensdelicten naar plaats van overtreiding

Van de 140 vervolgte jongeren voor vermogensdelicten waren er 101 jongens en 39 meisjes. In de loop van de tijd steeg het aantal vervolgte meisjes het sterkst, al zijn de totale cijfers te klein om hierover met zekerheid uitspraken te doen. De jongeren vervolgd binnen de stad waren gemiddeld twee jaar jonger dan de vervolgte jongeren op het platteland, namelijk respectievelijk 15,88 en 17,64 jaar.

De vermogensdelicten kunnen in vier ruime categorieën worden ingedeeld: rurale- of bosdelicten (24,3 procent in de steekproef), *simple vols* oftewel gewone diefstallen (40 procent), diefstal met inbraak (12,1 procent) en diefstal door huispersoneel (10,7 procent). De overige achttien overtreeders tegen eigendommen (12,9 procent) zijn samengebracht in een restcategorie. Deze restcategorie bevat drie smokkelaars, zeven gouddieven, twee arrestaties voor heling, twee voor fraude en vier kinderen die werden opgepakt omdat zij zonder toestemming jenever stookten.

Er werden 34 minderjarigen vervolgd voor typisch rurale delicten. Het meest frequent waren disputen over het gebruik van gemene gronden. Meestal ontstonden dergelijke overtredingen door het niet respecteren van de gemeentegrenzen. De gemene grond was namelijk alleen toegankelijk voor de leden van de eigen gemeente. Zo was er een kudde schapen van de achttienjarige Hendrik Mullenders ontsnapt. Volgens Hendrik was de ontsnapping van de schapen te wijten aan een te jonge en onervaren hond. Op 5 oktober 1813 werd een boete van 3 franc opgelegd, maar Simon Mullenders, oom van Hendrik en eigenaar van de kudde, werd verantwoordelijk gesteld.⁵⁴ Gemiddeld werden voor deze delicten celstraffen van acht dagen opgelegd. Het waren de enige vermogensdelicten waarbij telkens geldboetes werden opgelegd; deze bedroegen gemiddeld 10 frank.⁵⁵

54 RHCL/RAL NRA: 922 procesdossier Mullenders.

Bij de *simple vols* gaat het om eenvoudige diefstallen zonder verzwarende omstandigheden. Zo had Johana van der Biesen op 10 januari 1818 één wit brood en wat garen en lint uit twee Maastrichtse winkels gestolen. Het zeventienjarige meisje kreeg acht maanden celstraf opgelegd.⁵⁶ Jan Wielen daarentegen had begin februari 1821 een ring en grendel van een poort gepikt in Geleen. Hij werd veroordeeld tot twee maanden celstraf.⁵⁷

Als derde categorie van de vermogensdelicten geldt diefstal met inbraak. Deze werd door de tijdgenoten niet altijd onderscheiden van de *simple vol*. Zo luidde de aanklacht tegen de 21-jarige Jan Gouders 'larcin ou simple vol' – kruimeldiefstal of eenvoudige diefstal. Eind september 1801 had hij zich toegang verschaft tot een zolderruimte in Maastricht, waar hij enkele kledingstukken en stoffen ontvreemde. Toen Jan probeerde het gestolene voor bier te ruilen, viel hij door de mand. Tijdens het doorzoeken van zijn ouderlijke huis werd een groot aantal gestolen goederen gevonden. Jans moeder verklaarde over haar zoon dat 'elle ne voudrait jamais plus le voir et que tôt ou tard elle craignait d'avoir beaucoup de chagrin par rapport de lui'. Jan werd veroordeeld tot twee jaar opsluiting.⁵⁸ Een tweede voorbeeld betreft de elfjarige Ida Vossen. Zij had op 13 april 1817 getracht in een boerderij te Ulestraten binnen te breken. Haar bij haar jonge leeftijd horende kleine gestalte werd gezien als een voordeel bij een dergelijk misdrijf: het werd als verzwarende omstandigheid opgetekend. Ida Vossen werd op 26 april veroordeeld tot zes maanden celstraf.⁵⁹ Hoewel er bij de aanklacht geen formeel onderscheid werd gemaakt tussen *simple vols* en diefstal met inbraak, werden de laatste toch zwaarder bestraft. Voor diefstallen met inbraak werden celstraffen met een gemiddelde duur van één jaar uitgesproken, voor de *simple vols* bedroeg dit gemiddeld 'slechts' zes maanden.

Diefstallen door (huis)personeel vormen de vierde categorie van vermogensdelicten. Dit is gebaseerd op de wet van 25 *frimaire an VIII* (16 december 1799). Deze bepaalde dat diefstallen gepleegd door een persoon die toegang had verkregen tot een huis uit gastvrijheid of als werkkraacht met minimaal één jaar opsluiting gestraft moest worden.⁶⁰ Vijftien jongeren vielen onder deze categorie. De zwaarste straf in dit verband ging naar Marguerite Beveren. Zij was achttien en had gedurende de vier jaren die zij als dienstmeid werkte meerdere voorwerpen – onder andere zilveren lepels en een zeepflacon – gestolen uit het huishouden van haar werkgever. Op 6 april 1807 werd zij hiervoor tot vier jaar opsluiting veroordeeld. Dat enkele van de goederen die als gestolen waren

55 Volgens J.C.G.M. Jansen bedroeg het minimuminkomen waarmee een arbeider in de eerste helft van de negentiende eeuw in Maastricht geacht werd rond te komen 93,60 gulden, of omgerekend 198,10 frank. Jansen, 'Maastricht', 542-543.

56 RHCL/RAL NRA: 936 procesdossier Biesen.

57 RHCL/RAL NRA: 972 procesdossier Wielen.

58 RHCL/RAL NRA: 847 procesdossier Gouders. [Vertaling: ... zij hem nooit meer terug wou zien want zij geloofde dat hij haar vroeg of laat veel kopzorgen zou bezorgen.]

59 RHCL/RAL NRA: 942 procesdossier Vossen.

60 'Loi qui attribue aux tribunaux de police correctionnelle la connaissance de divers délits (art. 2) 25 frimaire an VIII (16 december 1799)' in: *Pasinomie*, 1e reeks, dl. 10 (1799-1801) 32-34.

aangegeven, gewoon verloren waren en enige tijd later zelfs teruggevonden werden, kon de straf niet verzachten.⁶¹

De vervolging van vermogensdelicten gebeurde intensiever dan die van bedelarij en landloperij. Gewone diefstallen waren het meest frequent onder de vervolgte vermogensdelicten. Slechts een kwart van de vervolgte vermogensdelicten waren typische rurale vermogensdelicten. Ongetwijfeld lag het aantal gelijksoortige maar niet formeel vervolgte overtredingen aanvankelijk zeer hoog. Het was daarom niet verwonderlijk dat de sterkste stijging van het aantal vervolgte vermogensdelicten zich in een rurale omgeving voltrok.

Geweldpleging

In de ogen van de maatschappelijke elites verloor de jeugd aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw haar onschuld. Jongeren, die toen een meerderheid vormden in de maatschappij, werden afgeschilderd als een gevaarlijke groep in de samenleving. Vooral aan jonge mannen tussen 20 en 25 jaar werd het label van de *classe dangereux* toegekend. Het plegen van misdrijven werd gekoppeld aan de ongecontroleerde passies en impulsieve gedragingen van jongeren. Het is daarom verwonderlijk dat in deze context weinig belang werd gehecht aan geweldsdelicten gepleegd door jongeren.⁶²

Arlette Farge wist dit fenomeen te verklaren door te wijzen op het feit dat geweldplegingen doorgaans binnen dezelfde sociale groep gebeurden en dat daarom de maatschappelijke elites zich niet rechtstreeks bedreigd voelden. Ook wees Farge erop dat de meeste geweldplegingen niet ernstig genoeg waren om een officiële vervolging in te zetten, waardoor deze delictcategorie niet in de officiële of historische bronnen terechtkwam.⁶³ Historici als King, Shore en Christiaens wezen in hun onderzoeken op het verwaarloosbare aandeel van geweldplegingen binnen de vervolgte criminaliteit door jongeren. Alleen de zwaarste vormen van geweldpleging, zoals moord of verkrachting, kregen aandacht in het negentiende-eeuwse maatschappelijke debat omtrent criminaliteit.⁶⁴ Gewelddadige jeugdbenden krijgen meer aandacht van historici.⁶⁵ Beide vormen van geweldpleging waren te ernstig om door de correctionele rechtbank te worden vervolgd.

In de Maastrichtse regio werden 'gewone' geweldplegingen, zoals uit de hand gelopen caf eruzies, wel veelvuldig vervolgd. Het aandeel van de vervolgte

61 RHCL/RAL NRA: 888 procesdossier Beveren.

62 Perrot, 'Quand', 20-22.

63 Farge, *Vivre*, 123.

64 King, 'Rise', 122; Heather Shore, *Artful dodgers. Youth and crime in early nineteenth-century London* (Suffolk 1999) 64 en 159; Christiaens, *Geboorte*, 79 en 99-101; zie ook: King, *Crime*, 6; Leonards, *Ontdekking*, 136-137; Maarten F. Van Dijk, 'De stad als onafhankelijke variabele en centrum van moderniteit. Langetermijntrends in stedelijke en rurale criminaliteitspatronen in de Nederlanden (1300-1800)', *Stadsgeschiedenis* 1 (2006) 7-8.

65 Gita Deneckere, 'Kinderen van de straat. Het 'bandeloze' kind als abnormaliteit in het negentiende-eeuwse Gent', in: Lis en Soly (eds.), *Tussen daer en slachtoffer*, 320-321.

Vechtende jongemannen. Houtsnede, 1799. Uit: Joost Welten, *In dienst voor Napoleons Europese droom. De verstoring van de plattelandssamenleving in Weert* (Leuven 2007).

delicten tegen personen ligt in Maastricht en omgeving opvallend hoog: 41,9 procent van de jongeren in deze steekproef werd gevonnist voor geweldplegingen. Wanneer alleen naar de leeftijdsgroep tot 20 jaar wordt gekeken blijft het aantal vervolgingen voor geweldpleging zeer hoog, namelijk 29,8 procent. Dat geweldplegingen in de regio Maastricht zo veelvuldig voorkwamen ontging ook de tijdgenoten niet. Reeds in 1799 schreef kantoncommissaris Offergelt van Rolduc, aan de departementscommissaris:

[...] que des grands délits sont rares et principalement des vols, car il n'a été commis qu'une vole par effraction pendant que je suis ici. Quant aux délits de maltraiter les autres, ils sont plus fréquents, à cause que presque tous les habitués sont des amateurs d'eau de vie.⁶⁶

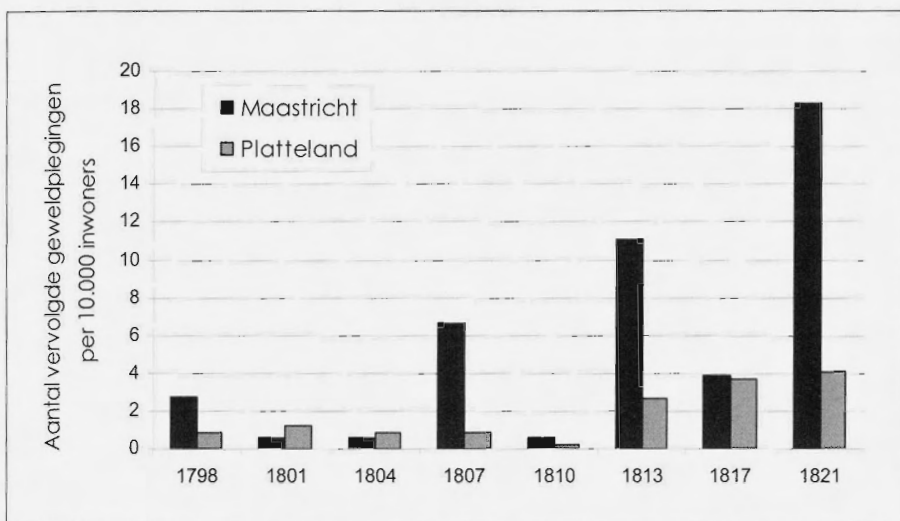
De inwoners van Rolduc, en ongetwijfeld die van de gehele regio, grepen gretig naar de fles, met regelmatig baldadig gedrag tot gevolg. Tijdens de achttiende eeuw vermeerderde de hoofdelijke consumptie van jenever met een factor vijftig. In de jaren 1790 werd in Maastricht gemiddeld 20 liter jenever per persoon per jaar geconsumeerd. Maar Limburg week daarmee niet af van andere regio's in de Nederlanden.⁶⁷ Alcoholgebruik is de meest waarschijnlijke aanleiding voor het hoge aantal geweldplegingen, maar de vraag waarom deze in Limburg vaker officieel werden vervolgd dan elders in de Nederlanden blijft onbeantwoord.

Het aantal veroordelingen voor vechtpartijen in een stedelijke context was onderhevig aan sterke fluctuaties (grafiek 2). Twee van de jaren met een hoog aantal vonnissen – 1807 en 1813 – kenden een tijdelijke uitbreiding van de omvang van het aanwezige garnizoen. In 1807 steeg hun aantal door de zogenoemde 'doortrekkers' en in 1813 verdubbelde het aantal ingekwartierde soldaten van 3.000 naar 6.000 als gevolg van de verdedigingslinie die Napoleon aan de Rijn opwierp. Tijdens de tussenliggende jaren overtrof het aantal aanwezige troepen nooit de 3.000.⁶⁸ Soldaten moesten hun wangedrag verantwoorden voor een militaire rechtbank. Hetzelfde gold voor niet-militairen die op de vuist waren gegaan met soldaten. Dergelijke vechtpartijen kwamen daarom niet voor in de procesdossiers van de rechtbank van eerste aanleg. Helaas biedt de steekproef geen gegevens voor de tussenliggende jaren, een beperking die alle uitspraken over de mogelijke toedracht van het aanwezige garnizoen louter hypothetisch maakt. Het is ook van belang te vermelden dat tijdens het derde

66 RAL FA: 4300 – Rapport kantoncommissaris Offergelt (Rolduc): *1^{ière} ventose* an 7 (19 februari 1799). [Vertaling: [...] dat grote overtredingen zeldzaam en voornamelijk diefstallen zijn, omdat er slechts één diefstal met inbraak is gepleegd sinds ik hier ben. Wat betreft de delicten tegen personen: deze komen veel frequenter voor, en dit omdat de meeste inwoners liefhebbers zijn van brandewijn].

67 J.C.G.M. Jansen, 'Jenever in opmars, 1650-1815', in: *Campus Liber* (Maastricht 1982) 280; J.C.G.M. Jansen, 'Waanzin en repressie. De zinnelozen en hun behandeling in Maastricht in de 18e eeuw', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 23 (1978) 73-79; Haessenne-Peremans, *Pauvreté*, 399-401; Lis, Soly en Van Damme, *Op vrije voeten?*, 112-113.

68 Maenen, *Maastrichts*, 5.

Grafiek 2. Vervolgung geweldpleging per stad-platteland

jaar met een hoog aantal vervolgte geweldplegingen (1821) het aantal aanwezige soldaten verminderde.⁶⁹

De impact van het vestigen van 3.000 nieuwe soldaten in een stad met ongeveer 18.000 inwoners mag niet worden onderschat. Een dergelijke plotselinge bevolkingstoename gaf ongetwijfeld aanleiding tot grote spanningen. Zo kan er voor de jaren 1807 en 1813 geargumenteed worden dat de druk op de bevolking toenam. De spanningen op de huwelijksmarkt die voortkwamen uit het proces van proletarisering en verarming werden naar alle waarschijnlijkheid nog vergroot door de aanwezigheid van een dergelijk grote groep jonge mannen.⁷⁰ Daarbij was het gebruikelijk dat soldaten 'bijklusten' om hun vaak magere soldij aan te vullen, waardoor er in deze jaren extra druk op de arbeidsmarkt ontstond. In de jaren twintig leidde de verkleining van het garnizoen tot inkrimping van de afzetmarkt voor handelaren en daling van het aantal arbeidsplaatsen door de verminderde werkzaamheden van en voor het garnizoen.⁷¹

De geweldplegers waren in de eerste plaats jongens. De minderjarige geweldplegers waren doorgaans ouder dan de vermogensdelinquenten: de gemiddelde leeftijd van de overtredders van deze delicten bedroeg respectievelijk 20,3 en 16,9 jaar. De reden voor de oudere leeftijd van geweldplegers lijkt voor de hand liggend: jonge kinderen werden omwille van hun nog niet tot wasdom gekomen lichaam als minder bedreigend ervaren wanneer zij gewelddadig gedrag vertoonden. Ook de aangerichte schade was mogelijk kleiner, waardoor met een informele aanpak van het gestelde gedrag werd volstaan.

69 *Idem*, 11.

70 Garnot, 'Regard', 17.

71 Maenen, *Maastrichts*, 5-6 en 14-16.

De meerderheid van de geweldplegingen waren 'gewone' knokpartijen, al dan niet met verwondingen tot gevolg. Verhitte toogpraat leidde meer dan eens tot een vechtpartij.⁷² Toen Henri Pullinx op een avond in januari 1801 genoeg had van het gelal van zijn drinkebroers, deelde hij enkele rake meppen uit. De gevolgen waren ernstig genoeg om de verantwoordelijkheid voor de genezingskosten aan de wildebras toe te rekenen.⁷³ Een heel ander geval was dat van Johan Jacob Janssen. Hij werd op de avond van 20 november 1817 door zijn meester uit zijn slaappleaats in de paardenstal gesleurd. Nadat Johan met veel geweld het woonhuis was binnengeduwde, werd hem het vuur aan de schenen gelegd. Hij zou de dochter des huize 'bezwangert hebben'. Johan ontkende maar hem wachtte alsnog een flinke aframmeling. De rechter hechtte echter geen geloof aan Johans verhaal en de vader en zijn vier zoons werden vrijgesproken.⁷⁴

Geweldplegingen met wapengebruik waren beperkt in aantal: slechts 23 van de in totaal 171. Het aangewende arsenaal bestond uitsluitend uit diverse werktuigen zoals spades of hamers. Zo werd Willem Janssen veroordeeld 'd'avoir grièvement blessé le citoyen Gerard Vincken'. Gerard was hout aan het sprokkelen op grond die aan Willem toebehoorde. Zonder een woord uitleg gaf Willem Gerard een flinke mep met een spade. Toen Gerard vroeg waarom hij dit deed, antwoordde Willem niet, maar sloeg een tweede maal.⁷⁵ De meeste geweldplegingen verliepen minder dramatisch. Meestal bleef het bij 'mauvaise traitements' zonder verwondingen, of 'frappé et blessé légèrement'.

Een groot aantal jongeren – in hoofdzaak jongens – werd in Maastricht en omgeving aangeklaagd voor allerlei geweldplegingen. De meerderheid van deze delicten tegen personen waren eenvoudige knokpartijen, doorgaans zonder zware verwonding tot gevolg. De bestraffing hiervoor was opmerkelijk milder dan voor de plegers van vermogensdelicten. De gemiddelde duur van de celstraffen bedroeg twee maanden, aangevuld met een boete van gemiddeld 25 franc.

Het vonnis

In de literatuur over jeugdcriminaliteit aan het begin van de negentiende eeuw wordt erop gewezen dat een toenemende vervolging gepaard ging met een buitenproportionele afname van het aantal vrijspraken en een verlenging van de opgelegde celstraffen.⁷⁶ Valt een dergelijke trend ook af te lezen uit de Maastrichtse procesdossiers? Met andere woorden: betekende de toename van het aantal vervolgte jongeren ook een harder optreden?

72 P.C. Spierenburg, 'Jeugdgeweld in historisch perspectief', *Justitiële Verkenningen* 26 (2000) 9-20; Christiaens, *Geboorte*, 102; Guy Dupont, 'Patronen van jongerencriminaliteit in een laatmiddeleeuwse grootstad (Brugge, 1385-1550)', in: Lis en Soly (eds.), *Tussen dader en slachtoffer*, 68-74.

73 RHCL/RAL NRA: 848 procesdossier Pullinx.

74 RHCL/RAL NRA: 941 procesdossier Ross.

75 RHCL/RAL NRA: 847 procesdossier Janssen [Vertaling: omwille van ernstige verwondingen aan burger Gerard Vincken].

76 Christiaens, *Geboorte*, 113-120, Shore, *Artful*, 5-6; Leonards, *Ontdekking*, 222-224.

Evoluties in bestrafning analyseren is niet eenvoudig. Het is onmogelijk om alle, vaak zeer genuanceerde beweegredenen te achterhalen, waarop de rechter zijn vonnis baseerde. Daar komt bij dat de lengte van de opgelegde celstraffen voor gelijksoortige overtredingen in de steekproef zeer sterk uiteen liep. Hierdoor zijn betekenisvolle gemiddelden moeilijk te berekenen. Toch lijkt er een tendens tot strafverkortung te zijn geweest: in de jaren 1798, 1801, 1804 en 1807 schommelde de gemiddelde lengte van de celstraffen opgelegd aan minderjarige plegers van vermogensdelicten rond één jaar. In de jaren 1810, 1813, 1817 en 1821 kwam het gemiddelde niet boven de honderd dagen. De toename van het aantal vervolgingen ging dus gepaard met een hoger aantal lichte straffen. De bestrafning van geweldplegingen bleef daarentegen zeer stabiel met celstraffen die doorgaans de duur van twee maanden niet overschreden. Gedurende de bestudeerde periode was bij de Maastrichtse correctionele rechtbank geen sprake van strafverlenging.

De verlaging van de gemiddelde duur van de celstraffen bij de vermogensdelicten ging gepaard met een toename van het aantal vrijspraken. In de bestudeerde periode steeg het aandeel van vrijgesproken jongeren in de totale steekproef van 19 naar 30 procent. In 1813, 1817 en 1821 werden de helft tot één derde van de minderjarige vervolgd en vrijgesproken. In de leeftijdsgroep tot en met dertien jaar lag het aantal vrijspraken steevast hoger dan het aantal veroordelingen, terwijl jongeren tot zestien jaar onder artikel 66 van de *Code Pénal* vielen. Dit artikel bepaalde dat men bij kinderen jonger dan 16 jaar moest nagaan of zij al dan niet zonder 'oordeel des onderscheid's' gehandeld hadden. Als zij zonder 'oordeel' gehandeld hadden, werden zij onder de voogdij van hun ouders geplaatst. Naargelang de omstandigheden konden zij opgenomen worden in een verbeteringsinstelling, maar niet langer dan tot de leeftijd van 20 jaar. Als vastgesteld werd dat zij met 'oordeel des onderscheid's' gehandeld hadden, konden zij als volwassenen berecht worden.⁷⁷ In 1810 werd dit bevestigd in het napoleontische strafrecht. Vanaf de leeftijd van 16 jaar werd de beklagde behandeld als een volwassene.⁷⁸

In de steekproef vormden jongeren onder 16 jaar 19,1 procent van de veroordeelden. Het betreft 77 personen, van wie 69 jongens en 8 meisjes. Artikel 66 van de *Code Pénal* was derhalve van toepassing op een vijfde van de onderzochte jongeren, althans in theorie. In de praktijk bood artikel 66 slechts bescherming tot dertien à veertien jaar.⁷⁹ Van de 77 minzestienjarigen werden er 37 vrijgesproken, 33 werden schuldig bevonden en veroordeeld en bij zeven kinderen werd geen

77 Tot zestien jaar waren kinderen ook beschermd – door de *excuse de minorité* – tegen lijf- en onterende straffen. De correctionele rechtbank was niet bevoegd voor misdrijven die door middel van lijfstraffen werden bestraft. Daarom is artikel 67, dat over de *excuse de minorité* handelde, niet van toepassing op dit onderzoek.

78 Art. 66-67, in: *Strafwetgeving in de negentiende eeuw: Code Pénal III* (Tilburg 1985); Cat Nilan, 'Hapless innocence and precocious perversity: constructions of the child criminal in late eighteenth and early nineteenth-century France', *Proceedings of the annual meeting of the western society for French history* 24 (1997) 82; Leonards, *Ontdekking*, 32-37.

79 Vimont, 'Coupables', 36-39.

vonnissen teruggevonden. Tot de leeftijd van 13 jaar hadden kinderen een grotere kans op een vrijspraak dan op een veroordeling. Na de leeftijd van 13 jaar keerden hun kansen. Vrijspraak kwam nog voor, maar de meerderheid van de dertien- tot zestienjarigen werd wel degelijk schuldig bevonden.

De jongste beklaagden (onder de 16 jaar) konden om verschillende redenen worden vrijgesproken. Het merendeel, 22 van de 37, werd vrijgesproken vanwege hun jonge leeftijd. Bij tien werd in het vonnis, naast de vrijspraak, uitdrukkelijk vermeld dat zij wel schuldig waren, maar een te jonge leeftijd hadden om voor hun daad gestraft te worden. Soms vermeldde men expliciet artikel 66 en het 'oordeel des onderscheids', maar doorgaans werd slechts de jonge leeftijd van de beklaagden als reden voor vrijspraak aangegeven. Het gebeurde ook dat de schuld onbewezen bleef. Bij elf van de 37 jongeren was dit het geval. Bij de zes jongeren van vijftien en zestien jaar die een vrijspraak kregen, werd de aanklacht als onterecht beschouwd en was het niet de leeftijd die de rechter deed afzien van vervolging. Nog eens drie kinderen werden vrijgesproken omdat het gepleegde vergrijp te licht was om correctioneel te vervolgen. Het gaat hier om Jan (15 jaar) en Mathijs Kirchenstein (14 jaar) die op 22 januari 1817 te Kerkrade het sermoen hadden verstoord en Elisabeth Vliegen die voor het sprokkelen van hout door de schout van Voerendaal als voorbeeld naar de correctionele rechtbank van Maastricht werd gestuurd.⁸⁰

De sterke toename van het aantal vervolgte jongeren in de bestudeerde periode bracht in hoofdzaak steeds lichtere vergrijpen voor de rechtbank. De toename van het aantal vervolgingen ging gepaard met een toename van het aantal vrijspraken en een verkorting van de gemiddeld opgelegde celstraffen.

Slotbeschouwing

Hoe passen nu de resultaten van het huidige onderzoek in de bestaande kennis over de vervolgte jongerencriminaliteit van de eerste decennia van de negentiende eeuw? Zoals eerder aangehaald zijn wij voor deze kennis, althans voor wat de Nederlanden betreft, volledig afhankelijk van het onderzoek van Christiaens. Zij analyseerde de correctionele vonnissen met betrekking tot de provincie Antwerpen en kwam tot de conclusie dat

jeugdcriminaliteit in hoofdorde, en zeker tot 1860, een uitgesproken ruraal karakter heeft. De houdiefstallen en aanverwanten zijn in die periode bepalend voor de vervolgte jeugddelinquentie. [...] Pas vanaf 1860 grijpt een significante geografische verschuiving plaats en gaat de stedelijke vermogensdelinquentie het beeld van de vervolgte minderjarige daders bepalen.⁸¹

Uit de analyse van de Maastrichtse procesdossiers komt een ander beeld naar voren. De regio rond Maastricht onderging net zoals Antwerpen de introductie

80 RHCL/RAL NRA: 939 procesdossier Kirchenstein; RAL NRA: 972 procesdossier Vliegen.

81 Christiaens, *Geboorte*, 347.